

YEN L SAN HAREKET N N ÖNCÜLÜ: EMSETT N SAM *

Yüksel TOPALO LU¹

ÖZ: Şemsettin Sami, 1870'li yılların başlarında İstanbul'a geldikten bir müddet sonra tüm dikkatini Türk kültürü, sanatı, edebiyatı, dili gibi çeşitli konulara odaklar ve bu noktalarda derin araştırmalara girişir. Bunlardan özellikle dil, ayrı ve önemli bir yer işgal eder. O, 1880'li yılların başlarından ölüm tarihi olan 1904 yılına kadar *Hafta*, *Sabah* gibi devrin önemli süreli yayınlarında genel olarak dil, Türkçe, Türkçenin çeşitli sorunları ve özellikle de sadeleşme ile ilgili son derece dikkate değer makaleler kaleme alır. Bu makalelerde dile getirdiği görüş ve önerileriyle Şemsettin Sami, "Yeni Lisan" çıkışından önce tek başına sadeleşme meselesini ele alır, işler ve büyük ölçüde de sonrakilerin bir ön hazırlığı veya provasını yapar. Ancak işaret ettiğimiz tüm bu yönler bugünkü Türk bilim dünyasında çokça öne çıkmış ve işlenmiş değildir. İşte bu makalede onun, söz konusu süreli yayınlarda çıkmış yazılarına dayalı olarak, sadeleşme konusu üzerindeki görüş ve önerileri ele alınacak ve tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Sadeleşme, Yeni Lisan Hareketi, Şemsettin Sami, Ömer Seyfettin.

THE PREMISE OF YEN L SAN MOVEMENT: EMSETT N SAM

ABSTRACT: Şemsettin Sami, focus on topics like Turkish culture, art, literature and language and he deeply survey about these subjects after he came to İstanbul in the beginning of 1870's. Especially the language occupies an important place between these topics. He writes notable articles about language, Turkish, different issues of Turkish language and simplification, from the beginning of 1880's to the date of death 1904 at publications like *Hafta* and *Sabah*. In these articles, he approaches on simplification by his offers and ideas before "Yeni Lisan" movement arises. This way, he rehearses for subsequent movements. But these points that we designate, are not processed enough in Turkish scientific community. In this communique, his opinions about simplification will be dealed and discussed based on his articles that published on periodicals.

* Bu makale, 30 Mayıs-1 Haziran 2012 tarihlerinde Türk Dil Kurumu ve İstanbul Üniversitesi tarafından düzenlenen "Vefatının 30. Yılında Faruk Kadri Timurtaş Hatırasına Uluslararası Yaayan Türkçe Bilgi öleni"nde sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ytopaloglu@trakya.edu.tr

Keywords: Turkish Language, Simplification, Yeni Lisan Movement, Şemsettin Sami, Ömer Seyfettin.

Giri

Modernleşme süreciyle birlikte başlayan sade dil ve edebiyat arayışlarının ilk en sistematik, programlı ve sonuç alıcı hareketi, kuşkusuz *Yeni Lisan*la birlikte başlayan Millî edebiyat hareketidir. Daha önce çokça gündeme gelmiş olmasına rağmen dil ve edebiyat ilk kez bu hareket nezdinde bir ekip işi ve çok daha organize ve daha da önemlisi sosyolojik düzlemde millet, milliyet ve kimlikle ilgili olarak ele alınmaya, dönüştürülmeye, sorgulanmaya ve incelenmeye başlandı. II. Meşrutiyet'ten kısa bir süre sonra beliren hareketin, asırları arkasına almış mevcut geleneğin karşısına çıkabilmesi ve de kısa zamanda kendi dil ve edebiyat anlayışını kabul ettirebilmesi ve zamanla kurumsallaşabilmesi, hatta bugünkü dil ve edebiyatın temellerini yıkılmaz bir şekilde atabilmesi, davanın millî ve zeminin de buna uygun ve elverişli olması gibi etmenlerin yanı sıra öncekilerin aksine işi, bir ekip olarak daha sistematik ve programlı şekilde ele alınması ve yürütülmesine bağlıdır. Başka bir deyişle sade Türkçe ve edebiyat, büyük ölçüde bunun tabii bir sonucudur.

Ancak sade Türkçe ve edebiyat arayışları, hemen belirtilmelidir ki az önceki hareketle başlanmamıştır. Sonrakilere göre daha inik ve programsız olsa da onlara gelinceye kadar hayli çaba sarf edilmiş ve Türkçeyi sorunsuz kitle iletişim aracı hâline getirmek için epey uğraşmıştır. İbrahim İnâsi, Namık Kemal, Süleyman Paşa, Şemsettin Sami gibi isimler, bu düzlemde anılması gerekli isimlerdir. Her biri Türkçe üzerine dönüştürme, yazma ve kimi ıslah önerilerini ileri sürmüştür. Bu çaba ve önerilerin, sonrakilerin yolunu aydınlatmadığı, geniletmediği söylenemez. Aksine *Yeni Lisan* hareketi, bunlardan özellikle Şemsettin Sami'ye çok şey borçludur. Çünkü o, yaklaşık çeyrek asır önce genel olarak dil ve Türkçe üzerine ancak bir enstitünün üstesinden gelebileceği işi, tek başına gerçekleştirmeye girişerek Türkçenin tarihsel süreci, kökeni, temel sorunları, yabancı diller karşısındaki durumu, nasıl ıslah edilmesi gerektiği gibi konuları/sorunları gündemine almış, tartışmış ve önerilerini makalelerinde yazmıştır. İlgili olanı, Ömer Seyfettinlerin daha sonra Türkçe konusunda dillendireceği görüş ve düşüncelerin Şemsettin Sami'nin çok daha önceden söylediği görüşlerle paralellik ve benzerlik içinde olması veya onlarla neredeyse örtüşmesidir. Bu noktadan hareketle denilebilir ki, Şemsettin Sami, söz konusu görüş ve düşünceleriyle adeta *Yeni Lisan* hareketinin bir ön hazırlığı, taşıyıcısı veya provasını yapmış ve böylece öncülü olmuştur. O kadar ki kimi yerde Ömer Seyfettinlerin de önüne geçmiş ve çok daha Türkçeci kesilmiştir. Burada söz konusu ilgili noktalar sadece üçü, yani *'ecnebi' kelimeler sorunu, lehçeler ve arkaik kelimeler karşısındaki tutum ve*

dil bilgisi ve kurallarında 'Türkle mek' ba lıkları¹ merkeze alınacak ve bunlar zaman zaman Yeni Lisan çıkı na da göndermelerle ele alınarak anlatılacaktır.

'Ecnebi' Kelimeler Sorunu

Türkçenin tarihî süreçteki ve hatta bugün bile en ciddi ve temel sorunlarından biri kendi öz kaynaklarından gelme kelime ve söz varlıklarını yabancı diller kar ısında sürekli olarak kaybetmesi ve hâlen kaybetmeye devam etmesidir. Türkler, özellikle slamiyet'le mü erref olduktan ve Anadolu co rafyasını vatan edindikten sonraki süreçte do al olarak ili ki içine girdi i slam dairesinin imkânlarından yararlanmaya ve bu çerçevede ba ta Arapça ve Farsça olmak üzere di er dillerden kelimeler ödünçlemeye ba lar. Bu, aslında diller ve kültürler arasında görülen ola an bir durumdur. Ancak bizdeki ödünçlemeler, açıkça ifade etmek gerekir ki, son derece ölçüsüz ve ola an dı ıdır. O kadar ki özellikle Arapça ve Farsçadan yapılan ödünçlemeler asıl olan dili yani Türkçeyi zamanla hemen her bakımdan tanınmaz hâle getirir.

Bu tanınmaz hâlden kurtulma çabası, bilindi i gibi yenile menin belirdi i on dokuzuncu yüzyılda ba lar. Dönemin öncü ahsiyetleri sorunu, ciddi ekilde ele alır ve üzerinde dü ünür. Türkçeyi olabildi ince sadele tirmeye gayret gösterir. Ancak bu gayretlerin en kapsamlısı, programlı ve sonuç alıcısı, kinci Me rutiyet'ten sonra ba layan *Yeni Lisan* hareketidir. Hareketin önemli mensuplarından Ömer Seyfettin, yabancı dillerden özellikle de Arapça ve Farsçadan giren kelimeler sorununun nasıl çözülece ine dair yazılarında açık ve net ölçütler koyar. Onun birçok yazısında beliren ve hemen herkesçe bilinen bu ölçütlere göre dilimize "bir ihtiyaç neticesi olarak" giren kelimeler "bizim olmu . mlâlarını muhafaza etmekle beraber *Türk* olmu lardır. Sem, kafiye, Arabî ve Farişî cemler, terkipler yapmak için, sırf süs, sırf ziynet için girenler bu sebepler kalkınca tabiatıyla savu urlar."²

¹ . Sami'nin Türkçe ile ilgili çalı malarında Türkçeye ili kin üzerinde durdu u konu ve sorunlar, ku kusuz bunlardan ibaret de ildir. O, daha pek çok konu ve sorunu, ele almı ve tartı mı tır. Sözelimi Türkçenin sözlü ü ve dil bilgisi kitaplarının hazırlanması, konu ma dili ile yazı dili arasındaki ayrılı ın kesinlikle ortadan kaldırılması, stanbul Türkçesinin yazı dili olarak kabul edilmesi ve buna herkesin azami ölçüde uyması, Türkçenin tüm okullarda iyi bir ekilde ö retilmesi, benimsenecek sade Türkçeyle hikâyeler, iirler, romanlar yazılması, aynı ekilde yabancı dillerden çeviriler yapılması gibi konu ve sorunları ele alır ve derinlemesine i ler. Ancak biz burada makalenin kapsamı gere i bunlardan sadece birkaç tanesini ö ne çıkararak ele almaya ve incelemeye çalı tık.

² Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Makaleler I*, "Yeni Lisan", s. 108. Ömer Seyfettin, benzeri görü lerı, di er yazılarından da zikreder: "Arapça, Acemce kelimeleri atma a hacet yok. htıyacımız varsa onlar bize lâzımdır. Yoksa kaide gittikten sonra onlar da birer birer

Bu küçük özetlemeden anlaşılabileceği gibi *Yeni Lisan* hareketi mensupları, sade ve lüzumlu olan kelimelerin dilde kalması gerektiğini, gereksiz olanların ise özellikle Türkçe dilbilgisi kurallarının zamanla egemen olmasıyla birlikte çözüleceğini, dil dışına çıkacağını belirtirler. Sami ise bu konuda *Yeni Lisancılarla* benzer görüş ve düşünceler içerisindedir. Ancak unutulması gereken budur ki onun sade Türkçe arayışı çok daha Türkçe merkezli, çok daha ileri ve hatta o günkü koşullar ve elimler paralelinde düşünülecek olursa kimi zaman da tasfiyecidir. O, her şeyden önce anlaşılır, açık, sade ve düzgün bir Türkçenin önündeki en büyük engellerden birinin yabancı dillerden özellikle de Arapça ve Farsçadan giren kelimeler olduğunu düşünür ve asıl kökleri ve kaynaklarından uzaklaştıran Türkçenin düzelebilmesi, kendi kimliğini bulabilmesi için bunlardan lüzumsuz olanlarının dilden mutlaka “tard” ve “ihrac” edilmesini artırmıştır. Altını çizmek gerekir ki bu nokta, onun üzerinde en çok durduğu bir noktadır. Ancak kabul etmek gerekir ki, bu yabancı kelimeler sorunu veya Sami’nin tabiriyle yabancı kelimelerin dilden “tard” ve “ihrac”ı öyle istendiği anda yapılabilecek ve kolayca halledilebilecek bir şey değildir. Kuşkusuz Sami de bunun farkındadır. Ancak o, tam bir milliyetperver ve Türkçeleştirici bir dil bilimci olarak söz konusu sorun üzerinde düşünür ve önerilerini açık ve anlaşılır biçimde ortaya koyar ki bunlar, burada ele alınmaya değerdir.

Özgün kaynaklarına dayanan sade Türkçe arayışında Sami’nin tartıştığı ilk nokta, Türkçenin Arapça ve Farsça ile olan münasebetinin durumudur. Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyılın son yıllarında Türkçenin Arapça ve Farsça ile yüzyıllardır süren ilişkisinin hâl içinde bütünüyle kesilip kesilemeyeceğini sorar: “Biz Türkçemizi Arabî ve Fârisîden büsbütün ayırabilir miyiz?” Her ne kadar gönlü halis Türkçeden yana olsa da Sami, gerçek manada bir dil bilimcidir ve dolayısıyla söz konusu soruya tereddütsüz “hayır” cevabını verir. Çünkü gerçek, açık seçik ortadadır. O kadar uzunca bir zaman Arapça ve Farsça ile ilişkisi olmuş Türkçenin bir anda onlardan uzaklaşabilmesi veya kopabilmesi mümkün değildir. Gerçi Sami, olurunun görse kesinlikle buna “evet” der ve bu doğrultudaki

savunurlar. Türkçe mukabili olmayanlar tabii kalır. Kafiyeye ve seci hatırı için, lüzumsuz tezyin için gelenler vedaya mecbur olurlar. İrade, vajgün gibi kelimeler kalmaz.” *age.*, s. 138. Görüldüğü gibi bu görüşler de yukarıdakine çok benzerdir. Anlaşılabileceği gibi Ömer Seyfettin sade ve lüzumlu konusunda daha ziyade doğrudan emrine girmek, dile ağırlık müdahale etmemekten yanadır. Başka bir ifadeyle o, yabancı dile ait kaideler gidince veya dilden ‘kovulunca’ onun sürüklediği veya yavaş yavaş amasına yardımcı olduğu kelimeler de gider düşüncesindedir. Ömer Seyfettin’in kısaca özetlediği imiz bu ve benzeri görüşleri için ayrıca bk. *age.*, s. 134, 135, 137, 138.

dü üncelerini beyan ederdi. Onun yazılarında beliren Türkçü ve milliyetçi tavır, bize bunu ifade etme imkânı vermektedir.

Söz konusu dillerle mevcut olan ili ki bütünüyle kesilemiyorsa geriye kalan en gerçekçi ve makul ey, dili olabildi ince sadele tirmek, lüzumsuz Arapça ve Farsça kelimeleri dilden çıkarmaktır. Ancak yukarıda da i aret edildi i gibi bu, kolay yapılabilecek bir “ameliyat” de ildir³. Bu yüzden . Sami, di er dil bilimciler gibi konu üzerinde hassasiyetle durur ve i in nasıl yapılaca mını yani hangi kelimelerin atılıp hangilerinin dilde bırakılaca mını ayrıntılarıyla gösterir. O, önce Arapça ve Farsçadan Türkçeye girmi olan kelimeleri tasnif ederek i e giri ir. Arapça ve Farsça kelimeleri esas olarak iki gruba ayırır. İlk grubun içinde *âdi/sıradan kelimeleri*, ikincisinde ise *ıstılahî kelimeleri* zikreder. . Sami, bunlardan ilkini de yine iki kısma ayırır ve de erlendirir. Buna göre bu gruba giren kelimelerden ilk takımı/kısmı halka kadar intikal etmi , yani konu ma diline kadar girmi olan kelimelerdir. Sami, sözünü etti i kelimelerin hangileri oldu unun daha iyi görülebilmesi için birtakım örneklemeler yapar. Sözelimi *zaman*, *mutlak*, *elbette*, *hatır*, *rahat*, *dert*, *derman*, *asker*, *piyade*, *abdest*, *namaz* gibi kelimeler bunlardandır. Ona göre bu tip kelimeler, artık halka kadar inmi ve onun kelime da arcı na kadar girmi tir. Dolayısıyla bu kelimeleri, milliyetine bakmaksızın Türkçele mi kabul etmek gerekir⁴. Millîle mi , geldi i yerin malı olmu bu kelimelere diyecek hiçbir ey yoktur. Ancak bu grupta/kısımda yer alıp özellikle sadece yazı dilinde kullanılan ve üstelik Türkçede kar ılıkları bulunan di er Arapça ve Farsça kelimelere iddetle kar ı çıkar. Günlük dile inememi bu tarz kelimelerin dilden bütünüyle “tard” ve ihraç” edilmesi gerekti ini savunur. Öncekinde oldu u gibi bu gruba giren kelimeleri de örnekler. Sözelimi *et* kelimesi yerine *lahm* veya *gû t*; *pirinç* kelimesi yerine *erz*; *odun* kelimesi yerine *hatap*; *gök* gibi güzel kelime yerine *sipih*, *sema*, *âsmân*, *felek* gibi kelimelerin özellikle yazı

³ emsettin Sami, bir dilden kelime “tard”ı ve ihraç”ının son derece zor, hatta tıpkı bir ameliyat gibi hassas ve ehemmiyetli bir i oldu unu söyler: “Lisân-ı edebîmize sokulup yerle mi olan fazla lugât-ı Arabiye ve Farsiye’nin ihracı adeta bir ameliyat gibidir; kesilecek, çıkarılacak tarafı neresidir ve nasıl kesilmelidir? Bunu ancak mükemmel Arabî ve Farişî bilen adam fark ve temyiz edebilir; bilmeyen karanlıkta ne ter oynatarak, lüzumsuzları yerine lüzumlularını kesebilir ve ıslah yerine daha ziyade te vi etmi olur.” . Sami, “Yine Lisan ve Edebiyatımız –Tarîk-i Islah, *Sabah*, Nu: 3139, 27 Rebiülevvel 1316 / 3 A ustos 314 / 15 A ustos Efrenci 98, s. 4.

⁴ emsettin Sami, bu tip kelimeleri Arapça ve Farsça kökenli Türkçe kelimeler diye niteler: Bunlar “mademki umum tarafından istimal olunuyor, Türkçele mi demek olup, adeta Arabî veya Farişî’l-asl Türkçe kelimeler addolunabilir.” . Sami, “Lisan ve mlâ Hakkında Fikr-i Hakikîmiz”, *Sabah*, Nu: 3378, 6 Zilhicce 1316 / 5 Nisan 315 / 17 Nisan Efrenci 99, s. 3.

dilinde ısrarla kullanılmasını kabul etmez; bu kabil kelimelerin dilden atılmasını önerir.

. Sami, bu ilk grupta zikretti i Arapça ve Farsça kelimeleri de erlendirdi i yerde günlük dile kadar iner ve bunların artık Türkçele mi oldu unu söyledi i kelimelere erh dü mekten de kendini alamaz. Bu erh, gerçekten de onun ne denli milliyetçi ve Türkçeci bir dilbilimci oldu unu göstermesi bakımından dikkate de erdir. Sadele me sorunlarını ele aldı ı kısımlarda Sami der ki, ‘ecnebi’ dillerden Türkçemize giren bazı kelimeleri artık Türkçe kabul etmeliyiz; ancak bunlardan bazıları da var ki “pek yanlış ve na-be-mahal kullanılıp, asıl Türkçeleri dahi var iken, metrûk ve mensî hâlinde kalarak, bu derme çatma kelimeler o güzelim Türkçe kelimelerin yerini zapt etmiştir.”⁵ Üstelik bunlardan ço unun kullanımı da öyle genel de il, stanbul gibi belli ba lı birkaç yere mahsustur. Ço u yerde ise bunların Türkçe kar ılıkları kullanılmaktadır. Sami, bunların ne tür kelimeler oldu unu göstermek için muhtelif yerlerde birkaç örne ini sunar. Sözelimi *siyah, beyaz, fena, ıslah, vakit* gibi kelimeler bunlardandır. O, bu kelimelerin asıl Türkçelerinin var oldu unu, Anadolu ve sair yerlerde hâlen *kara, ak, kötü, iyi, ça* biçimleriyle kullanıldı nı dile getirerek bu tarz kelimelerin yerlerine asılları, yani Türkçelerinin kullanılması gerekti ini söyler ve buna kar ı çıkılacağı nı da göz ardı etmeyerek ekler: Ama yine buna kar ı *siyah, beyaz, fena* gibi kelimeler yayılmış , “lisân-ı avâma girmi , herkesin malumu olmu , Türkçele mi tir, denilecek; bunlar ne kadar Türkçele se, hâlis Türkçe olanlardan daha Türkçe olamaz.”⁶ Sadece bu son ifade bile onun milliyetçi tavrını ve Türkçecili ini göstermeye kâfidir.

. Sami Türkçeye lüzumu olmadığı hâlde girdi ini ve dili kirletti ini dü ündü ü bu kelimelerin dilden kolayca atılabilece i dü üncesinde ve ümidindedir. Onun bu noktadaki ümidi, sebepsiz ve gerekçesiz de ildir. Çünkü o, bunu söylerken Türkçeye girmi Arapça ve Farsça kelimelerin dildeki konumlarının veya yerle ikliklerinin farkındadır. Ona göre Türkçeye girmi olan ço u Arapça ve Farsça kelime, tam bir “ımtizâc-ı kimyevî” hâsıl edememi , yani Türkçeye tam manasıyla kar ı mamı tır. Bunlar, “daima ecnebi sıfatıyla” dilde ya amaya devam etmişlerdir. Bu yüzden söz konusu ‘ecnebi’ kelimelerin dilden ihracı ve dilin temizlenmesi sanıldı ndan da kolay olacaktır.

Bunlarla birlikte onun ikinci kategoride de erlendirdi i kelimeler ise terimler/ıstılahlardır. Bilindi i gibi bu konu da *Yeni Lisan* hareketi

⁵ . Sami, “Lisan ve mlâ Hakkında Fikr-i Hakikîmiz”, *Sabah*, Nu: 3378, 6 Zilhicce 1316 / 5 Nisan 315 / 17 Nisan Efrenci 99, s. 3.

⁶ . Sami, *agm.*, s. 3.

mensupları tarafından ele alınmış ve ortalama bir yol benimsenmiştir. Bu bir ifadeyle Arapça ve Farsçadan gelen terimlerin/ıstılahların kullanılmasında bir beis görülmemiştir.

Terimler/ıstılahlar konusunda . Sami de mümkün merteye makul ve gerçekçidir; dilin, o günkü koşulları ve imkânlarını dikkate alarak görüldüğü serdedir. Ona göre hâlihazırda Türkçeye girmiş terimleri/ıstılahları dilden “tard” ve “ihraç” etmek mümkün değildir. Çünkü “Türkçemizin öyle ıstılahat uydurmaya imdilik tahammül ve istidadı yoktur.”⁷ Ancak Sami, bu konuda da bütünüyle teslim olmaya benzemez. O, burada da tüm imkânları gözden geçirir; onları zorlar. Özellikle bizde mevcut bazı Türkçe tıp ve benzeri terimlerin, yazı dilinde kullanılmakta olan Arapça ve Farsçaların yerine kullanılmasını önerir. Sözelimi Türkçe *dalak* kelimesi varken *tihal*; *karın* kelimesi varken *batn* ve benzeri gibi kelimelerin kullanılmasını da bulmaz. Ona göre bizde diğer alanlarda olduğu gibi bu noktada da Türkçeleri olduğu halde ‘ecnebî’ karlıkları ısrarla kullanma âdeti ve taassubu vardır. Bu ise doğrudur ve vazgeçilmelidir.

Açıkça anlaşıyor ki . Sami, Türkçedeki yabancı kelimeler sorununu ciddi bir sorun olarak ele almış, üzerinde ziyadece dü ünümü ve birtakım çıkış yollarını önermiştir. Bunlara toplu olarak bakıldığında zaman önerilerin kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç amada yoğunlaştığı söylenebilir.

Lehçeler ve Arkaik Kelimeler Karısındaki Tutum

. Sami’nin sade Türkçe arayışında üzerine ekilerek dü ündü ü konulardan bir diğeri de *yerel/mahalli*, *arkaik kelimeler* ve *lehçeden yararlanma* konusudur. Bilindiği gibi lehçe ve arkaik kelimelerden yararlanma hususu, diğer arayışlarda da söz konusu olduğu gibi bugünkü sade Türkçenin mimarları olan *Yeni Lisan* hareketi mensupları tarafından gündeme alınmış, tartışılmış ve buna karşı nasıl bir tavır takınılacağı açıkça ortaya konmuştur. Söz konusu makalesinde Ömer Seyfettin konuyu *Tasfiye* başlıklı altında “Dernek’in arkasına takılıp akim bir irticaa doğru, ‘Buhara-yı erif’teki henüz mebnâî bir hayat süren, müthiş bir vukufsuzluğun, korkunç bir taassubun karanlıkları içinde uyuyan, bundan bir düzine asır evvelki günleri ya ayan kavimda larımızın yanına mı gidelim?”⁸ sorusuyla tartışmaya açmış ve buna aynı yerde net bir ekilde kanaatini ifade etmiştir. Onun bu soruya verdiği cevap hepimizin malumudur. Ona göre böyle bir yola girmek veya teebbüs etmek “intihar”dan başka bir şey değildir. Hatta o, böylesi bir girişimin kötülüğünü ilginç bir benzetmeyle daha da

⁷ . Sami, *agm.*, s. 3.

⁸ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Makaleler 1*, “Yeni Lisan”, Birinci Baskı, (hzl. Hülya Argunah), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 106.

somutla tırır. Bu, olsa olsa “seri ate li toplarımızı, makineli tüfeklerimizi bırakıp yerlerine; dü manlarımız gelince –kavimda larmız gibi- üzerlerine ataca ımız suları kaynatmaya mahsus çay semaverleri koymaya benzer.”⁹ Bu yüzden “be asırdan beri konu tu umuz kelimeleri, menus denilen Arabî ve Farişî kelimeleri mümkün de il terk edemeyiz.”¹⁰

Bunlar, açık ve net olarak gösteriyor ki, *Yeni Lisan* hareketi mensupları, lehçelerden yararlanmanın pek çok bakımdan mahzurlu oldu unu dü ünmekte ve dolayısıyla söz konusu kaynaklardan kelime alımına iddetle kar ı çıkmaktadırlar. Ancak genel olarak dil ve özellikle Türkçe üzerine son derece yo un bir mesai sarf etmi olan . Sami ise bu konuda *Yeni Lisan* hareketi mensuplarından tamamen ayrılmaktadır. Sonrakilerin aksine o, özellikle “lisân-ı âdide” yani konu ma dilinde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerlerine özgünlük bakımından Batı Türkçesine göre çok daha halis ve öz oldu unu dü üdü ü Do u Türkçesinden kelime alınabilece ini ve bunların, Arapça ve Farsça kelimelerin yerlerine ikame edilebilece ini/diriltilebilece ini savunur. Ona göre Do u Türkleri, Batı Türklerine göre Arapça ve Farsça kar ısında bozulmayarak kendi söz varlıklarını, kelimelerini daha ziyade muhafaza edebilmilerdir. Ba ka bir ifadeyle Do u Türkçesi, Batı Türkçesine nazaran aslına çok daha sadık ve özgündür. Gerçi Sami, onların da Arapça ve Farsça tesiri altında oldu unu, bu çerçevede söz konusu kaynaklardan kelime aldıklarını gözden kaçırmaz. Bunun ayırımındadır. Ancak onun kanaatine göre Do u Türkleri, Batı Türkleri gibi günlük konu ma diline ait olan kelimeleri almamı lardır. Onlar büyük ölçüde bilimsel dile ait olan ıstılahları almakla yetinmi lerdir. Batı Türklerinin yaptı ı gibi günlük dile ait âdi kelimeleri alarak dili bozmamı lardır. Aksine daha çok kendi kaynaklarına ve imkânlarına ba lı kalmı lardır. te . Sami, Do u Türkçesini i aret ederken onun özellikle bu yönünü göz önünde bulundurmaktadır. O, tarihî süreç içerisinde bizde unutuldu u için yerleri özellikle Arapça ve Farsça tarafından “gasbedilen” Türkçe kelimelerin Do u Türkçesinden uygun ve makul olanları tekrar alınarak diriltilebilece ini söyler. Hatta ‘diriltmek’ kelimesinin yerine son derece ilginç bir ekilde ‘uyandırmak’ kelimesini kullanır. Yani zaten bize ait iken ihmalkârlı ımızla uyur hâle girmi kelimeleri yeniden ‘uyandırmak’. Ona göre e er Türkçenin düzeltilmesi ve zenginle tirilmesi isteniyorsa, gereksiz yabancı kelime kullanımından vazgeçilerek asıl Türkçe olan Do u Türkçesinin “bizce metrûk ve meçhul

⁹ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 106.

¹⁰ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 106-107.

olan kelimelerini uyandırarak, onları kabul ve istimale”¹¹ çalı mamız gerekir.

Do u Türkçesiyle yakın ili ki kurma ve bizde unutulmuş kimi kelimeleri Do u Türkçesinden alarak Arapça ve Farsça kelimelerin yerlerine ikame etme önerisinin yanında . Sami, bizde unutulmuş veya kullanımdan dü en kimi kelimelerin de tekrar tedavüle sokulabilece ini söyler. *Ça* kelimesini buna örnek kabilinden verir. Ona göre halis Türkçe olan *ça* kelimesi zamanla unutulmuş ve kullanımdan dü mü tür. Bunun yerine bugün Arapça *vakit* kelimesi kullanılmaktadır. Oysa o, ister ki bu kelimenin yerine öz ve halis olarak Türkçe olan *ça* kelimesi alınsın ve kullanılsın. Bu, belki ba langıçta biraz garipsenir; kullanma zorlu u ile kar ıla abilir. Ancak e er bu ve buna benzer kelimeler, belli bir bilinçle yazı dilinde edebiyatçılar ve yazarlar tarafından dikkate alınır ve kullanılırsa zamanla kendine yer edinir ve tekrar kullanıma girer. Böylece gereksiz yere girmiş olan Arapça *vakit* ve benzeri kelimeler kullanımdan dü er. Daha halis Türkçe kelime arzusu ba lamında önerilen bu yollardan bir di eri ise son derece dikkate de erdir. Sami, söz konusu kelimelerin, özellikle Do u Türkçesinden alınacak olanların, kök salabilmesini kolayla tırmak için olsa gerektir ki, “Lisân-ı Türkî-i arki’de yazılmış olan Nevai gibi eazım-ı üdebânın âsârı mekâtibimizde talim olunarak, meydân-ı tedâvüle konulmakla dahi bir maksada hizmet olunabilir”¹² der.

. Sami’nin hem önceki, hem de bu konuda son derece ısrarlı oldu u bilinmektedir. Onun Türkçeye yapmış oldu u en büyük hizmetlerinden biri olan *Kamûs-ı Türkî*’sini inceleyenler ne demek istedi imizi anlarlar. Nitekim o, sözlü ünü tanzim ederken belki gün gelir söz konusu kelimeler tekrar uyanabilir, dirilebilir tasavvuru ve özlemiyle sözünü etti imiz türden kelimeleri sözlü üne kaydeder.

. Sami’nin lehçelerden ve arkaik kelimelerden yararlanma görüşü ü ve önerisi, ku kusuz tartışılabilir ve hatta ele tirilebilir de. Ancak nasıl ele alınırsa alınsın, bu görüşü ve öneriler, kanaatimize göre Türkçeyi tüm tercih ve sıralamaların önüne koyan milliyetperver ve Türkçeci bir dil bilimcinin iyi niyetli görüşü ve önerileridir. Üstelik bu görüşü ve önerilerin makul addedilebilecek dayanakları da vardır. Sami, bunları ba ta me hur *Lisân-ı Türkî (Osmanî)* olmak üzere muhtelif yazılarında izah eder ki, bunlardan ilki

¹¹ . Sami, “Lisân-ı Türkî (Osmanî)”, *Hafta*, Birinci Cilt, Sayı: 12, 10 Zilhicce 1298, s. 180.

. Sami, bu makalesini yayınladıktan yaklaşık yirmi yıl sonra yayımladığı *Kamûs-ı Türkî*’sinde yine aynı görüşleri dillendirmeye devam edecektir. Bunun için bk. . Sami, *Kamûs-ı Türkî*, “ fâde-i Merâm”, Alfa Basım Da ıtım, İstanbul, 1998.

¹² . Sami, “Lisân-ı Türkî (Osmanî)”, *Hafta*, Birinci Cilt, Sayı: 12, 10 Zilhicce 1298, s. 181.

edebî, di eri ise *siyasî* gerekçedir. O, bunları kendi özgün anlatımıyla öyle ifade eder:

“Bunun iki cihetçe, yani edebî ve siyasî, muhassenatı olup, edebî cihetçe lisân-ı Türkî daha vâsi’ ve daha güzel bir lisan olacağı gibi, cihet-i siyasiyece dahi, sekiz on milyondan ziyade olmayan Garp Türklerine bu miktardan a a ı olmayan Asyâ-yı Vustâ ve Rusya Türkleri dahi munzamm olarak ve bunların cümlesi bir lisân-ı vâhidle mütekellim tamamıyla bir ümmet-i vâhide hükmüne geçerek, Türk ümmeti yirmi milyon nüfusu câmi’ bir ümmet-i azîme olacaktır. Bu ikinci cihet kabil-i inkâr olamayacağı gibi, birincisi dahi muhakkaktır; çünkü bir lisan ne kadar güzel ve mükemmel olsa, onun kelimeleri o lisan için güzel olup, di er bir lisana geçince, sakîl ve kaba görünür.”¹³

Dil Bilgisi ve Kurallarında ‘Türkle mek’

Bunlarla birlikte Türkçe, üphe yok ki Arapça ve Farsçadan sadece kelime ödünçlememi tir. Bu kanalla aynı zamanda söz konusu dillerin kimi yapılarını ve özellikle dil bilgisi kurallarını da almı tır ki, bu aslında dilde, kelime kirlili inin yanında ba kaca yapısal sorunlara sebep olmu tur. Bundan dolayıdır ki tüm ıslah aray larında bu konu da önemle ele alınmı ve üzerinde dü ünülmü tür. Hatta *Yeni Lisan* hareketi mensuplarının dili sadele tirmede en çok altını çizdikleri husustur bu. Bilindi i gibi Ömer Seyfettin *Yeni Lisan* makalesinde konuyu açık ve net olarak özetler: Bazı kli e kullanımlar dı ında Arapça ve Farsça kurallarıyla yapılan bütün terkipler terk edilecek. Türkçe ço ul eklerinden ba ka kesinlikle yabancı ço ul ekleri kullanılmayacak. Lüzumsuz Arapça ve Farsça edatlar atılacak¹⁴. Kısa, yalın ve basit gibi görünen bu üç maddelik ‘bildirge’, gerçekten Türkçenin sadele mesinde önemli bir role ve i leve sahip olmu tur.

Ancak burada hemen ifade etmek gerekir ki, Türkçenin sadele mesinde önemli bir yere sahip olan bu önerilerin neredeyse tamamı, hatta daha fazlası *Yeni Lisan* hareketinden yaklaşık yirmi yıl önce . Sami tarafından gündeme getirilmi ve tartı ılmı tır. Daha o sıralarda ödünçlenmi kelimelerin olabildi ince Türkçe dil bilgisi kurallarına göre kullanılması; “Arabî ve Farişî kavaidine göre te kil olunmu cemlerini ve sair mü taklarını ve Farişî izafetleri ve vâsı-ı terki bîleri”nin¹⁵ kullanılmaması gerekti ini ısrarla söyler. Çünkü ona göre bir kelime hangi dilden alınırsa alınsın, girdi i dilin ivesini bozmaz; ancak e er o dildeki kurallarıyla alınır ve kullanılırsa

¹³ . Sami, *agm.*, 181.

¹⁴ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 108.

¹⁵ . Sami, “Lisanımızın Tahdidi”, *Sabah*, Nu: 3188, 16 Cemaziyelevvel 1316 / 21 Eylül 314 / 3 Te rinievvel Efrenci 98, s. 4.

o zaman dilin yapısını de i tirir. Bu yüzden ödünçlenen kelimelerin ço ullarının, isim tamlamalarının, sıfat tamlamalarının hep Türkçe kurallara göre yapılmasını ister. Ancak o, bizde “ülfetten hâsıl olmu bir galat hisle” bu tarz kullanımların tercih edilmedi ini belirtir.

. Sami, bunları gündeme getirdi i yerde benzer ba ka konuları da tartışır. Sözelimi kısa ve düzgün cümleler kurmak bunlardan biridir. Ona göre Türkçede esas olan yapı kısa, sade ve yalın olmalıdır. Ancak Türkler Araplar ve Farslarla ili kiye girdikten sonra yazı dilinde cümle yapılarını de i tirmiler ve türlü ba laçlarla birbirine ba lanmış son derece uzun ve karma ık cümleler kurmaya ba lamışlardır. O, Türkçenin yapısına uygun olmayan bu tip cümle yapılarını onaylamaz; onlara kar ı çıkar. Düzgün ve anlaşılır bir Türkçeye malik olabilmek için bu tip ‘hastalıklı’ cümle yapısından, yani “uzun ifadeleri bir kelam suretine koyup, mesela mübteda ile haber veya fiil ile fâili arasına sahifeler dolusu yazılar sokmak usûl-i sakîmesinden”¹⁶ bütünüyle vazgeçilmesi gerekti ini söyler.

Yine bu çerçevede de erlendirilebilecek önemli bir sorun ise imlâdır. Bilindi i gibi imlâ, Türkçenin tarihsel süreç içerisinde halledemedi i bir sorundur. Hemen her dönemde her kültür katmanına ve hatta yazara göre farklı imlâlar ortaya çıkmış ve uygulanmıştır. İmlâ üzerinde yoğun bir şekilde dü ündü ü, yazılarından¹⁷ anlaşılan . Sami, söz konusu durumu şöyle özetler: ‘Kalem/yazan sayısınca imlâsı olan bir dil.’ O, bu görüntünün son derece olumsuz sonuçlara yol açtığını ve bundan kurtulmak için de ciddi bir ıslah gayreti içine girmek gerekti ini söyler. Ona göre Türkçe bu konuda da dikkate alınmalı ve imlâsı “bir surette yoluna” konmalı; bir kelimenin farklı ekilde yazılması ve okunması önlenmelidir. Eğer bu yapılırsa Türkçe çok daha kolay okunur ve yazılır bir dil olacaktır. Bu da toplumun kültür, sanat, edebiyat kısaca her bakımdan ilerlemesine ve uygarlaşmasına katkı sa layacaktır.

Sonuç

Sadece birkaç noktada kısmen de olsa yaptığımız bu kar ıla tırma, Ömer Seyfettin ve arkadaşlarının ba lattığı, yürüttü ü ve hatta sonuç aldı ı *Yeni Lisan* hareketinin, . Sami tarafından çok kuvvetli bir ön hazırlığın

¹⁶ . Sami, *agm.*, s. 4; Aynı konuda benzer görüşler için ayrıca bk. . Sami, “Türkçemizin Envar”, *Sabah*, 3322, 9 evval 1316 / 8 ubat 314 / 20 ubat Efrenci 99, s. 4.

¹⁷ . Sami, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da cidden kafa yormuş ve öneriler sunmuştur. Yukarıda kısaca özetlediğimiz imlâ konusunu daha geniş görmek için bk. . Sami, “İmlâmızın Islahı”, *Sabah*, Nu: 3167, 25 Rebiülahir 1316 / 31 A ustos 314 / 12 Eylül Efrenci 98, s. 3-4; . Sami, “Lisan ve İmlâ Hakkında Fikr-i Hakikîmiz”, *Sabah*, Nu: 3378, 6 Zilhicce 1316 / 5 Nisan 315 / 17 Nisan Efrenci 99, s. 3; . Sami, “Türkçemizin Envar”, *Sabah*, Nu: 3322, 9 evval 1316 / 8 ubat 314 / 20 ubat Efrenci 99, s. 3-4.

veya yukarıda da vurgulandı ı gibi iyi bir provasının yapıldı ını ve böylece onun sonraki hareketin öncülü oldu unu göstermektedir. ki çıkı arasındaki kuvvetli paralellikler bunun açık ve net kanıtlarıdır. Hatta hiç tereddüt etmeden denilebilir ki . Sami, Ömer Seyfettin ve arkadaşlarından yaklaşık çeyrek asır önce üstelik tek ki ilik bir ‘ekip’le sonrakilerin gündeme getirdi inden çok daha fazlasını gündeme getirmi ve tartıştı. Türkçedeki ‘ecnebi’ kelimeler sorunu, Türkçenin kendi kaynaklarına dayalı mazbut bir sözlü ü ve düzgün bir dil bilgisi kitabının hazırlanması, imlânın düzeltilmesi, yazı ve konuşma dilinin birleştirilmesi, İstanbul Türkçesinin yazı dili olarak ikame edilmesi gibi daha pek çok konu ve sorunu büyük bir ciddiyetle ele almı , tartıştı ve bazen aırıya kaçtı olsa da gerçekten son derece isabetli görüş ve öneriler ileriye sürmü tür. Onun tüm bu konularda ileriye sürdü ü görüş ve önerilerin, sonrakilerden çok daha esaslı ve hatta pek çok noktada ileri oldu u söylenmelidir. Bu bakımdan Ömer Seyfettin ve arkadaşları, öncül . Sami’ye çok ey borçludur.

Bunlarla birlikte onun da altı çizilmelidir ki, . Sami ile *Yeni Lisan* hareketi mensupları arasındaki ili kinin/benzerli in veya de inilen yakınlık ve paralelliklerin asıl var edicisi/yapıcısı, her iki anlayı ın inceledikleri veya sorun edindikleri dili di erlerinden çok daha farklı bir uurla ele almalarıdır. Açık ve net olarak belirtilmelidir ki, ba ta . Sami ve onun ardıkları, dili ve onun sorunlarını, Ömer Seyfettinler döneminin hâkim, . Sami’nin ise henüz uyanı evresindeki ideolojinin yani milliyetçilik perspektifi do rultusunda millet ve milliyetle ba lantılı olarak ele almı ve de erlendirmilerdir. Ömer Seyfettin’in yazılarında açıkça kaydetti i “her millet kendi lisanıyla ya ar” anlayı ı ve yakla ımı, zemin ve artlar bakımından henüz erken bir tarih olmasına ra men . Sami’nin de payla tı ı ve tüm dil çalı malarında merkeze koydu u bir anlayı ve yakla ımdır. Daha kimsenin farkında olmadığı sıralarda Sami, dili tamamen bu düzlemde yani millet ve milliyet ba lamında ele almı ve incelemi tir. Zaman, zemin ve ko ullar bakımından Ömer Seyfettinler gibi elveri li ve biraz da ideolojik bakımdan talihli dönemde olsaydı, belki de *Yeni Lisan* hareketi Ömer Seyfettinleri beklemeyecek ve büyük bir gürültüyle kendisiyle ba layacaktı.

KAYNAKÇA

- Ahmet hsan, “ emsettin Sami Bey”, *Servet-i Fünûn*, Nu: 275, 6 Haziran 1312 Per embe, s. 226-228.
- Ahmet hsan, “Zıyâ’-i Elîm Merhum emsettin Sami Bey”, *Servet-i Fünûn*, Nu: 687, 10 Haziran 1320 Per embe, s. 162-164.
- Akta , erif, “Milli Edebiyat Kavramı ve Türk Edebiyatı”, *Edebiyat ve Edebi Metinler Üzerine Yazılar*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2011.

- Akün, Ömer Faruk, “ emseddin Sâmî” *slâm Ansiklopedisi slâm Âlemi Tarih, Co rafya, Etno rafya ve Bibliyografya Lugati*, Millî E itim Basımevi, c. 11, stanbul, 1970, s. 411- 422.
- Devellio lu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 12. Baskı, Ankara, 1995.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Makaleler 1*, (hızl., Hülya Argun ah), Dergâh Yayınları, Birinci Baskı, stanbul, 2001.
- emsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Alfa Basım Da ıtım, stanbul, 1998.
- , “Lisân-ı Türkî (Osmanî), *Hafta*, Birinci Cilt, Adet: 12, 10 Zilhicce 1298, s. 177-181.
- , “Yine Lisan ve Edebiyatımız –Tarîk-i Islah, *Sabah*, Nu: 3139, 27 Rebiülevvel 1316 / 3 A ustos 314 / 15 A ustos Efrenci 98, s. 4.
- , “ mlâmızın Islahı”, *Sabah*, Nu: 3167, 25 Rebiülahir 1316 / 31 A ustos 314 / 12 Eylül Efrenci 98, s. 3-4.
- , “Lisanımızın Tahdidi”, *Sabah*, Nu: 3188, 16 Cemaziyevvel 1316 / 21 Eylül 314 / 3 Te rinievvel Efrenci 98, s. 3-4.
- , “Yine Lisan ve mlâmız”, *Sabah*, Nu: 3202, 1 Cemaziyevvel 1316 / 5 Te rinievvel 314 / 17 Te rinievvel Efrenci 98, s. 3-4.
- , “Türkçemizin Envai”, *Sabah*, Nu: 3322, 9 evval 1316 / 8 ubat 314 / 20 ubat Efrenci 99, s. 3-4.
- , “Lisan ve mlâ Hakkında Fikr-i Hakikîmiz”, *Sabah*, Nu: 3378, 6 Zilhicce 1316 / 5 Nisan 315 / 17 Nisan Efrenci 99, s. 3.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Milli Bir Edebiyata Do ru”, “Halk Destanından Milli Edebiyat I-II”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 3. Baskı, Dergah Yayınları, stanbul 1992.
- Uçman, Abdullah, “ emseddin Sâmî”, *slâm Ansiklopedisi*, Diyanet leri Ba kanlı ı Yayınları, c. 38, stanbul, 2011, s. 519-522.

